

ELS ARTICLES EN EL PARLAR DE MALLORCA

Josep A. GRIMALT
Universitat de les Illes Balears

INTRODUCCIÓ

Sens dubte, el tret més característic del parlar dels mallorquins és el fet de tenir un article diferent del general de la llengua catalana, amb el qual coexisteix. Almenys en la idea que els de fora Mallorca s'han fet d'aquell parlar, l'article hi destaca en primer lloc i, quan el volen estrafer, serà el primer element, potser l'únic, que introduiran en la imitació.

Una noció semblant en tenen els nadius mateixos, els quals, per identificar un discurs com a mallorquí, comprovaran abans que res quin article empra. Quan un escriptor vol elaborar un text dialectal, sol recórrer en primer lloc a l'article, potser sense atendre gaire als altres trets propis del dialecte, i per això són tan freqüents els productes híbrids que ni responen a la llengua comuna ni al dialecte real.

Però allò que suposa un repte per als lingüistes és la coexistència en aquell parlar de dos articles, el particular i el general, que s'hi usen segons unes regles tan difícils de formular com rigorosament aplicades dels parlants. La sensibilitat dels mallorquins davant les desviacions respecte dels models lingüístics és molt viva. Dit d'una altra manera: els mallorquins tenen, o tenien, una competència lingüística molt aguda que els feia considerar inacceptables alteracions que, a un altre lloc, passarien inadvertides.¹ Jaume Vidal Alcover ho expressava d'aquesta manera:

El mallorquí, per la seva condició illenca i perquè Mallorca és una zona d'expansió cultural, és un català arcaïtzant, conservador, classista. (...) El mallorquí és una parla plena de matisos, de connotacions –com ara s'usa dir–, de ressonàncies molt singulars que potser no coneixen més que els mallorquins vells i sensibles al fenomen lingüístic.

Els mallorquins tenien –i no dic que encara el tenen, perquè tot ha canviat molt de la meua joventesa ençà– un sentit de la llengua o, més ben dit, un sentit de la norma innat i latent. Sabien quina era la bona parla, distingien els trets del bon i els del mal parlar.²

Indici d'aquesta sensibilitat és el tractament que el mallorquí dóna a alguns castellanismes, que els pronuncia a la castellana, quan parlants d'altres contrades els assimilen ajustant-los a la

1. He emprat els termes *competència* i *inacceptables* en el sentit que els solen donar els qui, de prop o de lluny, s'inspiren en la gramàtica generativa. Precisaré que entenc per *acceptable* aquella expressió que un parlant nadiu diria i reconeixeria com a pròpia; per *inacceptable*, el cas contrari.

2. El primer paràgraf procedeix de *Llorenç Villalonga i la seva obra* (Curial, Barcelona, 1980), pàg. 203, dins el capítol titulat «Els disbarats d'«El Club dels Novehlistes»», que du data del 1975. El segon és tret d'un article titulat «Sentit de la llengua», publicat en el diari *Avui* el 8-X-1989.

pronúncia pròpia. Així, un castellanisme com *apellido* és pronunciat a Mallorca conservant el so castellà de les vocals àtones, sense neutralitzar-les, com no ho faria, posem per cas, un barceloní. És a dir, quan el mallorquí empra un barbarisme, el sent com a tal. Aquesta sensibilitat deu esser pròpia de les comunitats conservadores.

Tot quant dic, però, no correspon a la situació actual. Trescant per Mallorca, hi trobareu avui un garbuix idiomàtic impossible d'ordenar: a part els estrangers, els forasters i els mallorquins aforasterats, hi sentireu, segons la procedència i edat dels parlants i altres circumstàncies, qualcú que encara conserva aquell mallorquí que era general a la primera meitat del segle passat. La influència del castellà hi ha arribat per vies diverses. Abusant de la terminologia especialitzada, diria que hi ha actuat com a superstrat, com a adstrat i encara, en aquells que no tenen el català com a llengua materna, com a substrat, bé perquè procedeixen d'altres àrees lingüístiques, bé perquè són mallorquins que, havent parlat de nins el castellà, de més grans han sentit la necessitat de girar la llengua, sia per influència de l'escola, per pressió de l'ambient o per altres motivacions. No cal dir que la competència de tots aquests és incomparablement més insegura que la dels mallorquins d'antany, i la inseguretat se manifesta de manera especial justament en l'elecció dels articles.

Per completar aquesta descripció d'urgència del panorama lingüístic de la Mallorca actual, no em sé estar de fer menció d'innovacions curioses de naturalesa i procedència diverses, com *fius ara* (com a fórmula de comiat), *el trucaré* ('li telefonaré'), *vacances*, *aposta* i *apostar* (les expressions genuïnes respectives són *messions* i *posar missions*), *cloenda* (per *clausura*), *recolzar* (en el sentit de 'donar suport, fer costat') i *recolzament*, *no té cap importància*, *aviat* (en el sentit de 'd'hora')³ i la perífrasi «*estar* + gerundi», pròpies del mallorquí postmodern.

Com a material per al present estudi, em valdré de la meua pròpia competència, adquirida des de la infància. Sé que aquest procedir pot esser suspecte de subjectivitat. Hi ha escoles lingüístiques que, per raons d'objectivitat, exigeixen partir d'un «corpus»; però l'objectivitat que un corpus proporcionaria seria més aparent que real, ja que la seva rereplega tanmateix vindria condicionada pel criteri personal del lingüista, el qual, segons la pròpia competència, decidiria quines expressions hi ha d'incorporar i quines ha de rebutjar per inacceptables. Els textos escrits són poc de fiar en l'ús dels articles, per interferències de la llengua culta.⁴ Una enquesta feta a la manera dels dialectòlegs, a part les dificultats d'orde divers per a dur-la a terme, també exigiria decisions de part de l'enquestador, començant per l'elecció dels informadors. En tot cas, el pressupost no vindria compensat pels resultats. No oblidem que el lingüista abans ha estat parlant i li podem donar crèdit quan descriu el seu parlar matern.

3. Amb aquest significat, teníem l'adverbi *prest*, que permet distingir «sopar aviat» (de pressa, fent via) de «sopar prest» (d'hora). El substantiu *recolzament* ha estat incorporat al Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, que el defineix com «acció de recolzar». El sistema de la llengua el fa possible, però no som capaç d'imaginar-me una situació en què s'empli si no és en relació al sentit impropï de *recolzar*. Dèiem «no té gens d'importància»; el quantificador *cap* se reservava per a substantius que designen objectes comptables per unitats («no té cap amic»); així distingíem «l'ajudant no em fa *cap* falta» (escriu correctament) de «l'ajudant no em fa *gens de* falta» (en puc prescindir). *Aposta* i *apostar* potser no han entrat gaire en el parlar pròpiament col·loquial, però proliferen en el dels polítics i els periodistes.

4. Certament, comptam amb l'Aplec de rondalles d'Antoni M. Alcover, que, des del punt de vista morfològic i sintàctic, és un testimoni fidel del parlar del seu temps i en l'ús dels articles no deu diferir gaire del parlar que em serveix de referència. Però, tot i essent extens, no hi trobaria ocurrencies de tota la complexíssima casuística que he hagut de tractar.

MÈTODE I OBJECTE

El present estudi s'inspira, si més no, en els principis de la lingüística estructural. Per això té com a objecte una «llengua funcional». L'homogeneïtat de la llengua descrita és una exigència metodològica de tot estudi teòric-descriptiu, com ho és el present. Una descripció estructural no sols ha d'ésser sincrònica, sinó també sintòpica, sinfàsica i sinràtica, és a dir, ha de prescindir de variacions per raó de lloc, de registre i de classe social.⁵

La present és una descripció sincrònica, però no respon a la situació actual de Mallorca. Com he dit, encara hi trobaríeu viu, és cert, el parlar que descriu en alguns sectors: més en els pobles que a Ciutat i més entre gent d'edat que entre els joves. En l'ús dels determinants, i en línies generals, la descripció respon al mallorquí dels anys quaranta i cinquanta del segle passat. Cal tenir-ho en compte, baldament m'expressi en present per no afeixugar l'exposició. D'altra banda, no deixaré de fer, si ho trobo oportú, qualque observació de fets més recents.

Continuem amb la delimitació «geogràfica». Em referiré només al parlar de Mallorca, amb exclusió de la vila de Pollença, on s'usa l'article general, si bé amb una morfologia particular. Entre la resta de les poblacions mallorquines, no hi deu haver diferències notables en l'ús dels articles, almenys no n'he observada cap entre els molts mallorquins de les poblacions més diverses que he tractat al llarg de la meua vida. A les altres illes, l'ús dels articles tampoc no deu ésser gaire diferent del mallorquí, però seria imprudent donar-ho per segur.⁶ D'altra banda, la dialectologia més elemental ensenya que, en contra de la idea que se'n fan els profans, l'article salat⁷ no és exclusiu de les Illes.

La delimitació diafàsica és important. L'ús que descriuré se circumscriu a la variant familiar o col·loquial, si volem als registres informals. Secularment, els mallorquins han prescindit de l'article vulgar quan han volgut donar un mínim de formalitat al discurs. Per això no és fàcil documentar-lo en textos escrits. Modernament, podem recórrer a la literatura costumista, de caràcter folklòric o que pretén reflectir el parlar viu, però no sempre és de fiar.⁸ També poden usar exclusivament l'article literari, textos transmesos oralment com cançons populars, oracions, dites, refranys, etc.⁹

5. E. Coseriu explica el concepte de llengua funcional en el capítol XI del seu llibre *Lecciones de lingüística general* (Gredos, Madrid, 1981). Títol original: *Lezioni di linguistica generale* (Boringhieri, Torino, 1973). F. de Saussure ja hi apuntava quan diu: «L'étude synchronique n'a pas pour objet tout ce qui est simultané, mais seulement l'ensemble des faits correspondant à chaque langue; dans la mesure où cela sera nécessaire, la séparation ira jusqu'aux dialectes et aux sous-dialectes.» (*Cours de linguistique générale*, pàg. 128 de l'edició de Payot, 1973.) És a dir, un estudi idiosincrònic, com diu ell mateix.

6. L'estudi de Josep Marí *L'article literari a la llengua de les Pitiüses* («Eivissa» n.º. 3, 1973. 3.ª. època. Institut d'Estudis Eivissencs) conté un inventari molt complet dels usos de l'article literari en el parlar eivissenc, que no difereix gaire del mallorquí en aquest aspecte.

7. Personalment, aquesta manera d'anomenar l'article derivat de *ipsu*, tan popular d'altra banda, no em satisfà gens, sobretot en un treball com aquest, si bé hi he transigit qualque vegada per evitar circumloquis i repeticions. Al derivat de *illu*, l'anomenaré adesiara article literari, sabent que no és la denominació ideal, que no he sabut trobar. Totes les altres denominacions tenen un inconvenient o un altre; per això em valdré sovint dels ètims, convencionals i per tant neutres.

8. Fora d'aquests gèneres, els escriptors mallorquins s'expressen en la que abans anomenaven llengua literària i avui llengua estàndard. N'hi ha que, en narracions realistes, fan parlar els personatges en dialecte i aleshores usen els dos articles amb més o menys encert. En el teatre, on el gènere costumista s'ha cultivat prou, s'hi poden trobar obres íntegrament escrites en dialecte.

9. De les cançons populars, n'hi ha que s'ajusten al mallorquí ordinari, altres fan ús exclusiu de l'article literari i encara en trobarem que vacil·len o fan un ús anàrquic dels articles. Cf. l'*Assaig d'estudi preliminar* de F. de B. Moll en el primer tom del *Cançoner popular de Mallorca* de R. Ginard Bauçà, T.O.R. (Ed. Moll, Mallorca, 1966), pàg. LI.

L'oratória sagrada havia adoptat un model de llenguatge afí al de la llengua literària. Li deien «mallorquí de trona» i emprava només l'article literari.¹⁰

No cal fer una delimitació diastràtica perquè, entre les diverses classes socials, que presenten fortes diferències en altres aspectes lingüístics, en l'ús de l'article no se n'observen. És fals que les persones de classe social elevada i les il·lustrades no usin l'article dialectal, com de vegades s'ha suposat: les persones distingides en fan tant d'ús com les de condició més baixa. Qualsevol individu que, en una situació ordinària, deixàs d'emprar-lo segons la norma usual causaria un efecte estrany, potser de presumpció o de pedanteria. Hi insistesc: en situacions en què és adequat el parlar col·loquial. És obvi que un parlant il·lustrat, familiaritzat amb la llengua literària, en el seu discurs serà més propens a sortir de la modalitat col·loquial per passar a una de més formal, condicionat pel tema que tracta, però també persones sense estudis muden de registre en un mateix discurs.¹¹

No plantejaré qüestions sobre la determinació i els articles en general més que les imprescindibles per al meu objectiu. Una doctrina bàsica sobre el tema, rigorosa i ben demostrada, potser aclariria punts de la nostra investigació particular que hauran quedat a l'aire, però cau totalment fora de l'abast de les meves possibilitats. Els mestres que han tractat la qüestió són lluny d'haver arribat a un acord, ni tan sols sobre l'amplitud del concepte mateix d'article: avui se tendeix a considerar, amb bones raons, que la partícula *un* no és article, rompent amb una tradició ben arrelada a les gramàtiques escolars; així i tot, un estudi relativament modern com el de Jiří Krámský par-teix justament de la distinció entre "definite article" i "indefinite article".¹²

FORMES DELS ARTICLES

Entre els instruments verbals de la determinació, el mallorquí compta amb els dos articles següents:

10. Jo no vaig esser a temps de sentir-ne gaire mostres. L'art de l'oratória sagrada s'ha perdut i, després del Concili Vaticà II, a penes si en queden rastres. La predicació passà a fer-se en llenguatge més vulgar. Les diòcesis de Mallorca, Menorca i Eivissa compten amb una versió dels textos litúrgics que segueix un model ben adequat de llenguatge. Hi ha celebrants, però, que els llegeixen improvisant-ne, sobre la marxa, una traducció al parlar dialectal. El canvi se pot reduir a la substitució mecànica de l'article literari per l'altre. En tot cas, un esforç ben malaguanyat perquè el resultat és sempre un discurs incoherent i de vegades còmic. Així l'expressió «pau a la Terra» pot quedar traduïda per «pau a sa terra», que en bon mallorquí significa pau al camp o a l'agricultura.

11. Ho il·lustra una tradició que vaig escoltar de viva veu. La reconstruiré guardant fidelitat a l'ús que la narradora feia dels articles:

La Mare de Déu i Sant Josep feien camí. Ella va tenir set i, passant prop d'una pomera, li varen venir ganes de menjar una poma, però no podia arribar a cap perquè tenia ses branques massa altes. La Mare de Déu se va acostar a sa pomera i li diu:

—Pomera, abaixa les branques
per la virtut del Senyor.

I sa pomera tot d'una va abaixar ses branques i ella va poder coir una poma. Sant Josep, quan ho va veure, va dir:

—Ara conec, oh Maria,
que portau lo Redemptor.

Observi's el contrast entre *ses branques* i *sa pomera*, quan la narradora parla per boca pròpia, aplicant la tècnica lliure de discurs, i *les branques* i *la pomera* quan, en estil directe, fa parlar la Mare de Déu i Sant Josep, que a més s'expressen en vers. El *lo* masculí no s'usa fora d'expressions com «tot lo dia» i «tot lo món».

12. *The Article and the Concept of Definiteness in Language* (Mouton, The Hague-Paris, 1972. A. Alonso i E. Alarcos, a les aportacions dels quals em referiré més endavant, no consideren article la partícula *un*.

- 1) El general, derivat de *ILLU*. Essent-ne prou coneguda la flexió, no cal reproduir-la.
- 2) El dialectal, derivat de *IPSU*, que també presenta flexió de gènere i de nombre. El quadre següent mostra les formes que aquestes flexions presenten, amb els al·lomorfs que han transcendit a la grafia.

	Singular		Plural	
	Davant consonant	Davant vocal	Davant consonant	Davant vocal
Masculí	es	s'	es	ets
Femení	sa	s'	ses	ses

No hi he recollit les variacions fonètiques no peculiars de l'article. Per exemple, *es* (seguit de [ʒ]) es pronuncia [əɖ]: *es jove* [əɖʒ'ovə]; però només en virtut d'una llei general de fonètica sintàctica: s (+ ʒ) → d; *tres joves* [trəɖʒ'ovəs]. No respon a cap llei anàloga, la forma *ets* (masculí plural davant vocal), que constitueix un al·lormorf de *es* independent de cap llei fonètica general. Comparem: *ets amics* [əɖzəm'its]; però *tres amics* [trəzəm'its]. Aquesta és, sens dubte, la raó per la qual l'al·lormorfisme s'acostuma a reflectir a la grafia.

Notem encara que, quan el masculí va precedit de la preposició *amb* i seguit d'un mot començat en consonant, en singular pren la forma *so*; el plural de *so* és sempre *sos*, baldament vagi seguit de vocal. Exemples: *amb so cavall*, *amb sos cavalls*; *amb s'ase*, *amb sos ases*. P. Rokseth afirmava: «Après la preposition *amb* et, au singulier, devant une consonne, on emploie, dans les districts ruraux, *so*, pluriel *sos* (...) Ces dernières formes ont disparu du parler distingué de Palma.»¹³ Quan Rokseth escrivia, l'afirmació era errònia i continuà essent-ho almenys fins ben entrada la dècada dels 60. Els mallorquins, distingits o ordinaris, ciutadans o rurals, adoptaven les formes *so* i *sos* com s'ha indicat. Degué ésser a principi dels 70 que vaig començar a observar que certs mallorquins defugien les formes *so* i *sos*, substituint-les per *es*. Aquests parlants, que em resistesc a anomenar "distingits", pertanyen a un grup social que no sé amb quin mot he de designar. No és fàcil de definir: solen ésser persones amb cert vernís cultural, de parlar primmirat. Avui l'afirmació de Rokseth podria tenir una certa justificació. (Quan la preposició *amb* és usada indegudament en substitució de *en*, també demana la forma *sos*: *pensa "amb" sos negocis*, per analogia amb *pensa "amb" un negoci*.)

Independentment del judici que el *lo* neutre rep de la gramàtica normativa, el mallorquí l'empra regularment i la seva substitució per *el* produiria malentesos: «es negre» se pot entendre com a referit a un home negre. Però trobaríem algun ús de la forma *es* interpretable com a neutre. Així amb noms de color: «com que és rossa, es groc no li escau». També «es dolç» ('les menges dolces'): «li agrada es dolç». No en conec més casos.

13. *A l'article majorquí i l'article roman derivé de ipse* (1921): «Biblioteca Filològica». Barcelona: Institut d'Estudis Catalans: 1921, p. 92. És possible que Rokseth se confongués amb el parlar de Menorca, on, efectivament, diuen *amb es* en comptes de *amb so* (o *sos*). Vegem què escrivia al respecte l'esmentat Vidal Alcover l'any 1972: «darrerament, he llegit un text que volia ésser escrit en mallorquí ben planer i tal com es parla, on posa "amb es dibuix d'un pagès" o "ha canviat molt amb es temps", cosa que no diria mai un mallorquí, el qual usaria *so*, sense cap dubte, a la primera frase i per ventura *el* a la segona», al volum col·lectiu *Polèmica d'En Pep Gonella* publicat per l'Ed. Moll, pàgs. 71-72.

Contraccions. Les preposicions *de* i *per* fan contracció amb l'article *el(els)* com en el català general; igualment amb les formes *es* i *ets*. La preposició *a* ordinàriament no es contreu amb cap dels dos articles, sinó que se'n manté separada prenent una N eufònica davant *el, es* i *ets*. Així tenim: «escriu an el rei, an es mestre, an ets amics». La contracció *al* és inusitada, diuen *an el*, i la contracció *a's* només es troba a locucions com *a's mig de, a's cap de*.¹⁴

DISTRIBUCIÓ DELS ARTICLES

Com a regla més general hem de dir que l'article que s'usa ordinàriament és el derivat de IPSU, és a dir, el salat o vulgar. Immediatament, però, l'hem de completar amb la descripció dels casos en què apareix el derivat de ILLU. Com se posarà de manifest al llarg d'aquest estudi, exposar les lleis que en regulen la distribució és una tasca plena de dificultats. En una primera aproximació, examinarem la llista d'usos de l'article literari elaborada per Tomàs Forteza i Cortès a la seva *Gramàtica*, que és un dels tractaments més extensos que he trobat del tema.¹⁵ No crec que sia necessari reproduir-la amb tot detall. En transcriuré la classificació i citaré, dins cada apartat, els exemples més representatius. Segons Forteza, duen article literari:

1. Les frases adverbials, que poden esser:
De temps: *al punt, a l'instant, a l'acte, (...)*
De mode: *a la fresca, a les bones, a les totes, (...)*
De lloc: *a l'esquerra, a la dreta, a la mà, (...)*
De quantitat: *a l'uf, a la plena, (...)*
Les que designen alguna usança: *a l'antiga, a la francesa, (...)*
2. Noms propis de localitat: *L'Havana, les Indies, (...)*¹⁶
3. Els noms de persones, localitats, edificis, institucions i pràctiques religioses, etc., que, essent apel·latius, han pres caràcter de propis, o millor encara, d'únics: *el món, la terra, el cel, (...)* (Dins aquest apartat, l'autor hi inclou substantius que, sense tenir com a referent un ésser únic de manera absoluta, en tenen un que ho és dins un cert context: *la parròquia, la Seu, l'hospital, la Misericòrdia* ('institució benèfica', no 'virtut'); també: *el rei, el bisbe, el Rosari, els passos* ('via-crucis'), (...)¹⁷
4. Els de Déu, la Verge, sants i festes: *el Pare, el Fill,*¹⁸ *la Puríssima, la Mare de Déu, les Verges* (la festa religiosa i popular del 21 d'octubre), *el Ram, el Corpus, (...)*

14. F. de B. Moll, a la seva *Gramàtica catalana referida especialment a les Illes Balears* (Palma, Moll, 1987)¹⁰ Raixa), § 93, on tracta de les contraccions de les preposicions amb cadascun dels articles, posa com a exemple *surt a's camí*, segurament perquè té en compte les contrades on ho diuen així, ja que la seva gramàtica també comprèn el parlar de les altres illes. A Mallorca, en general, diuen «surt an es camí».

15. Tomás Forteza y Cortés. *Gramàtica de la Lengua Catalana* (Palma, 1915), pòstuma. Pròleg d'Antoni M. Alcover. També és molt detallat l'estudi de J. Marí citat a la n. 6.

16. No hem d'entendre que IPSU queda exclòs dels topònims. Una ullada al *Corpus de toponímia de Mallorca* de J. Mascaró Pasarius, (Palma, 1962-67, 6 volums) basta per a comprovar que, a la toponímia mallorquina, IPSU és molt més freqüent que ILLU: *Sa Pobra, Es Pont d'Inca, Es Llombards*, etc. Els noms dels rius solen prendre *el: el Mississipi, el Jordà*. Notem: «ses catarates del Niàgara».

17. Entre els noms d'entitats, els articles se reparteixen. En el meu poble, Felanitx, tenim aquestes mostres: *La Protectora* i *Sa Recreativa* (associacions cíviqes); *La Punyalada, el Perú* i *es Kansas* (cafès).

18. És de notar que el mot *fill*, amb el seu significat corrent, se pronuncia [fij] i pren article salat: «es fii assembla a son pare»; però quan se refereix a la segona persona de la Santíssima Trinitat, a més de prendre el literari, el pronuncien "fill": «el Fill seu a la dreta del Pare» i, ben segur, en la fórmula «el Pare, el Fill i l'Esperit Sant».

5. Els collectius que signifiquen grups de persones, que convenen en alguna circumstància: *la mossonea, el jovent, (...)* (Aquest apartat conté pocs exemples. Podria haver-hi inclòs *l'antigüea*, prou ferm a mantenir l'article literari, al revés de *el jovent*, que de fa temps ceideix espai a *es jovent*.)
6. El substantiu *any*: *l'any 1881, l'any passat* (però *ets anys passats*), *entre l'any. Dia, nit i setmana* en certes expressions: *la setmana passada, la setmana que ve*. Els cardinals quan designen les hores: *la una, les dues (...)*.
7. Moltes altres paraules com: *la mort, el pare prior, el pare X, la mar, el senyoravi, (...)*. Hi hauríem d'incloure el mot *senyor* com a tractament.
8. Moltíssimes frases consagrades per un ús antic i tradicional: *com anell al dit, net com la plata, posar fil a la gúia, peres de la nau, figues de la roca*, etc.

Aquesta classificació es pot simplificar¹⁹ reduint-la a dos grans apartats:

Reeditada a cura de Maria Pilar Perea a la Biblioteca Marian Aguiló. Volum I (Barcelona-Palma, 2008)

A) Els substantius que designen ens únics, bé per la pròpia essència, bé perquè ho són dins un espai delimitat; recordem els exemples *el rei, el bisbe, la Sala* ("casa consistorial"). Més endavant, insistiré sobre el paper dels diferents contextos en la individualitació dels substantius que els designen; i B) Els segments que en conjunt constitueixen el que Coseriu anomena "discurs repetit", oposat a la "tècnica lliure de discurs". Aquesta parteix de les unitats que integren la llengua i les regles d'acord amb les quals se combinen; el discurs repetit comprèn tot allò que, en el parlar d'una comunitat, se repeteix en una forma més o menys idèntica, com a discurs ja fet o combinació més o menys fixa, com un fragment «ja dit».²⁰ A més d'allusions a textos literaris, comprèn refranys, locucions fetes i fórmules de comparació, etc. Els elements que componen un text repetit, en tant que són fixos, no són commutables i per tant no participen en oposicions funcionals actuals. Llavors no té sentit parlar de determinació dels substantius que formen part de segments de discurs repetit.

Hem d'entendre com a discurs repetit el contingut de l'apartat 8 de la classificació de Forteza. Queden per considerar-ne els apartats 1, 6 i 7.

L'apartat 1 inclou locucions adverbials que contenen article; de temps, de lloc i de mode. Les que ell anomena de quantitat (*a l'uf, a la plena*) se podrien veure com a de mode, com ho són clarament «las que expliquen alguna usança». Reparem que tots els exemples que dona de locucions adverbials de mode comencen amb la preposició *a*. Notem: *a les fosques*, però *en ses fosques*, sense diferència perceptible de contingut.

L'apartat 6 inclou expressions de contingut temporal. La més destacada és la indicació de les hores: *la una, les dues...*, el canvi d'article de la qual causaria confusions. Li hauríem de reconèixer una certa productivitat: certament el nombre d'hores del dia se redueix a dotze (colloquialment, passat migdia tornam a començar per la una), però si volem continuar fins a vint-i-quatre, també hem d'emprar ILLU: *les tretze, les catorze...* incloses les hores figurades o imprecises: *les mil, les tantes*. Hi ha el mot *any* seguit del nombre corresponent: «l'any 1950», i en expressions fetes: *l'any passat, l'any que ve, l'any tiurany, l'any ú* ('en temps remot'), *tot l'any, entre l'any*; però *s'any de sa picor, s'any de sa neu*. Paral·lelament: *la setmana passada, la setmana que ve*

19. Dins l'apartat 1, per exemple, hi inclou un grup de frases adverbials «de mode» i després el de «les que designen alguna usança», duplicitat que no sembla justificada.

20. A *Lecciones*, cit., cap. XI, 4. Compara els fragments de discurs repetit als *collages* d'altres pintors que un pintor insereix en un quadre propi entre les seccions creades seves, que equivaldrien a la tècnica lliure de discurs.

(però *tota sa setmana, sa setmana de Nadal, sa Setmana Tràgica*). En canvi: *es mes passat, es mes que ve, s'estiu (s'hivern) passat, s'estiu (s'hivern) que ve*.²¹ Afegim-hi: *amb el temps*.

Particularment difícil d'explicar és l'ús de l'article literari quan, combinat amb substantius que signifiquen dignitat o càrrec, forma amb aquests l'equivalent a un tractament. (La classificació de Forteza n'esmenta algun dins l'apartat 7, mesclat amb altres que no consideraré perquè els correspon anar dins el nostre apartat A.) Així tenim, seguits d'un antropònim: *el senyor, la senyora, el doctor, el sen;*²² *el pare, la mare* (aplicats a religiosos), que s'integren dins un paradigma on hi figuren *Don, Mestre, Sor, Mossèn, Fra* i qualcun altre.²³ Llavors l'article queda fusionat amb el substantiu i ja no el determina. Reforçaria aquesta interpretació el comportament del substantiu *senyor, senyora*, que pren habitualment IPSU («es senyor no hi és», «sa senyora descansa», on l'article és individualitzador); però pren ILLU seguit d'un nom propi («el senyor Vidal és es nostre administrador».)²⁴

Encara que superficialment idèntics als anteriors, són diferents *el rei, el papa, el bisbe* seguits d'un nom propi (*el rei Lluís XIV, el papa Joan XXIII, el bisbe Miralles*). Llavors *rei, papa, bisbe* no són tractaments, i per tant són nuclis dels respectius sintagmes, i els noms propis que els acompanyen actuen com a especificadors.²⁵ Els podríem incloure dins l'apartat A, en tant que designen éssers únics dins uns contextos històrics. Igualment *el Pare Provincial, el Pare Superior, la Mare Superiora*, (però *es Provincial, es superior, la Mare general, la Reverenda Mare* (elípticament *la Reverenda*)).

Serà convenient retenir una sèrie d'exemples de substantius que prenen un o l'altre article segons que s'emprin en sentit propi o figurat, o bé, tractant-se de mots polisèmics, segons quin sia el significat que en cada cas se fa efectiu:

el Bon Jesús ('Jesucrist') / es bon-jesús ('imatge')

la Puríssima ('la verge Maria') / sa puríssima ('imatge', i també quan l'adjectiu no és usat per antonomàsia)

el Rosari ('certa devoció') / es rosari ('objecte material')

la Misericòrdia (institució benèfica de la Ciutat de Mallorca) / sa misericòrdia ('sentiment de compassió, clemència')

21. També *sa primavera*, en tots els usos. El mot *tardor* no és propi del parlar col·loquial; solien dir *sa primavera de s'hivern*.

22. *Sen*: tractament que es donava als treballadors camperols quan ja eren d'edat madura. Avui deu haver caigut totalment en desús.

23. Els dos darrers, col·loquialment, són poc usuals. L'ús de *mossèn* s'ha incrementat en temps recent. Els antropònims prenen *En (Na)*, precisament quan no donam tractament a la persona designada, és a dir, que la partícula representa un tractament zero.

24. També quan el substantiu designa una dignitat o càrrec («el senyor bisbe», «el senyor batle») i potser «el senyor notari») si bé expressions com aquestes no són pròpies del parlar col·loquial o familiar, on seria més natural dir simplement «el bisbe» i «es batle». El saig del meu poble iniciava les crides dient «Per orde del senyor batle se fa a sebre» i les monges d'antany, al rector de la parròquia, li deien «el senyor rector». Les d'ara l'anomenen pel nom de fonts («En Tomeu»). La fórmula general és «es rector», tant de la parròquia com de la universitat.

25. Coseriu anomena especificadors els instruments verbals que «restringen las posibilidades referenciales de un signo» (a 'Determinación', § 2.4.3; vegeu-ne la ref.^a a la n. 33). *El rei, el papa, el bisbe* poden aparèixer sense els adjacents respectius; però no **el senyor, *la senyora, *el sen, *el pare, *la mare*, que han d'anar forçosament seguits de l'antropònim corresponent. No ens ha de confondre el fet que, a part *el sen*, els altres sintagmes sien acceptables i normals en el català general, en tant que hi funcionen com a substantius comuns ordinaris, l'equivalent dels quals, en mallorquí, serien *es senyor, sa senyora, es pare, sa mare*, infreqüents aquests dos perquè és més normal dir *son pare, sa mare*: «son pare d'En Pep», «sa mare d'es notari» (aquí *sa* no és article, sinó possessiu, femení de *son*). No és tan corrent «es pares de...» com «son pare i sa mare de...».

la Puresa (congregació religiosa, col·legi de la C. de M.) / sa puresa ('virtut', 'qualitat de pur')
 la glòria ('el cel') / sa glòria ('fama, honors')
 l'ofici ('missa cantada') / s'ofici ('professió', 'activitat')
 els Passos ('via-crucis') / es passos (plural de *pas*)
 la Ceba ('catalanisme') / sa ceba ('vegetal')
 la casa ('comunitat familiar') / sa casa ('edifici')
 la Terra ('planeta') / sa terra ('matèria terrosa', 'terreny cultivable')
 el Ram ('diuenge abans de Pasqua', 'fira de la C. de M.') / es ram (altres accepcions)
 el bisbe ('dignitat eclesiàstica') / es bisbe ('estómac')

És ben il·lustratiu l'exemple del substantiu *fonda*. Ordinàriament pren IPSU, però demana ILLU en expressions com «dinar a la fonda» o «menjar a la fonda», quan significa un sistema de menjar. Comparem: «si no tens qui et faci es menjar, hauràs de dinar a *la fonda*» amb «on dinaràs avui?, a sa feina, a *sa fonda* o a ca teva?».

Usos productius de ILLU. La llista d'usos de l'article literari se podria considerar tancada, és a dir, un "numerus clausus"; però n'hi ha de dotats d'una certa productivitat. Entre les locucions adverbials que designen alguna usança, Forteza en cita algunes que responen a la fórmula "*a la* + adjectiu en femení": *a l'antiga*, *a l'espanyola*, *a la francesa*. Variant l'adjectiu de la dita fórmula, podem obtenir un nombre indefinit d'expressions. La productivitat n'és més limitada quan l'adjectiu va en plural: *a les clares*, *a les sordes*, *a les fosques*, *a les bones*, *a les males*, *a les totes*.²⁶ Una altra fórmula productiva és «*esser de* + ILLU» que significa 'tenir gust per', 'agradar-se de': «és del peix», «és de la bulla», són expressions equivalents a «li agrada es peix», «li agrada sa bulla».

Sense assegurar-ho de tot, entre els casos oberts d'ús de l'article literari, hi inclouria els noms de vaixells: *el Jaume I*, *el Ciutat de Barcelona*, *el Joan March* i molt probablement els nous que es batejaren.²⁷

Cal fer menció dels que anomenaré "usos estilístics" de l'article literari perquè sembla que responen a un desig d'expressivitat. En serviran d'exemple les mostres següents:

...i *la pobra* que tirava llamps i pestes com si tot ho hagués volgut encendre.

...però com li digueren que duia es ca tan magre i que no tenia trast que parar, *la dona* comença a donar-li carn d'espata; no el se volia mirar.

Ara figurau-vos com devia estar *el pobre Joan* davant aquelles comandacions. Ses barres li havien pres es trot...²⁸

En aquests usos també la desviació de l'ús normal pot perjudicar la bona comprensió. Si ens diuen «Na Maria, la pobra...» entendrem que volen emfasitzar la situació penosa de Na Maria;

26. Forteza cita dues locucions adverbials amb l'article *lo*: *a lo forner*, *a lo mariner*. No les he sentides dir mai; sí que he sentit dir *a lo animal*, *a lo bèstia* i *a lo bruto*, que és clara imitació del castellà. A la locució adverbial *del tot*, el mallorquí col·loquial prefereix *de tot*: «el rei se mor de tot»; de la rondalla 'Es soldat de marina' d'Antoni M. Alcover, inclosa en el tom IX de l'edició popular en 24 del seu *Aplec* (Mallorca: Moll, 1936-1972, amb innombres reimpresions).

27. Només ho he observat en noms de vaixells importants. En el port on vaig a estiuajar, he observat que, quan anomenen una embarcació que els és familiar, anteposen al nom les partícules *En*, *Na* («Na Bon Temps»), però de manera irregular. No em sona l'article vulgar davant noms d'embarcacions.

28. Respectivament, de les rondalles 'Es jai de sa barraqueta', 'Un calatravinexxo' i 'S'anell', incloses en els toms IV i XVIII (vid. n. 26). 'Es jai de sa barraqueta' també s'ha publicat en el tom II de la nova edició, en curs de publicació, a cura meua, amb la col·laboració de Jaume Guiscafrè (Mallorca: Moll, 1998).

si diuen «Na Maria, sa pobra...», pensarem que la volen distingir d'una altra Maria que seria «sa rica». J.J. Amengual ja feia esment de l'ús irònic de l'article literari i posava aquest exemple: «es càs es qu'el gran hòmo fé... no res».²⁹ Probablement, l'efecte d'ironia que produeix l'article literari és degut al contrast que provoca la seva aplicació a mots que designen coses prosaiques, baixes, menyspreables, quan habitualment s'aplica als que designen objectes d'especial dignitat. Així s'explicaria la presència de *ILLU* en renecs i expressions grosseres, com «vés a *la merda*», «tot lo dia ve a empipar amb so projecte de *la punyeta*» i altres de semblants; però potser l'explicació està en la part que tenen d'expressions fetes. L'expressió *a la puta* ('malament'), en frases com «en aqueixa casa, tot va a la puta», se pot considerar una frase adverbial, com les que hem vistes.

L'OPOSICIÓ *EL/ES*, SISTEMÀTICA O NORMATIVA?

L'elecció d'un o de l'altre article, respon a un sistema o a una norma? Aquí entenem els termes *sistema* i *norma* segons el significat tècnic que els dona E. Coseriu en el seu estudi 'Sistema, norma y habla'.³⁰ Amb el seu concepte de "norma", tracta de cobrir la insuficiència de la dicotomia saussuriana «*langue-parole*». D'acord amb la doctrina de Coseriu, distingim dues classes d'oposicions lingüístiques: les oposicions entre invariants (funcionals), que afecten el sistema, i les oposicions entre variants, que no tenen caràcter funcional; però les eleccions entre variants no sempre són indiferents en l'ús normal perquè tal ús presenta sovint una regularitat sobre la qual s'elabora el concepte de "norma", que es pot definir com l'ús regular d'una variant:

No sólo las invariantes, sino también las variantes normales, se dan en número limitado en cada lengua y caracterizan la lengua misma. Es decir, que existen en cada lengua oposiciones constantes y peculiares, tanto entre las invariantes como entre las variantes normales, con la diferencia de que las oposiciones entre invariantes son funcionales, mientras que las oposiciones entre variantes no tienen tal carácter, aun no siendo indiferentes ni arbitrarias en la lengua dada. O sea que existen aspectos extrafonológicos y, en general, extraestructurales, afuncionales, no pertenecientes al sistema y que, sin embargo, no se dan como puramente casuales, sino que caracterizan una lengua: *la lengua, en el sentido amplio del término, no es sólo sistema funcional, sino también realización normal.* (§ 3.1)

Ja he esmentat un allomorfe de *es*: la forma *so* (plural *sos*). Entre *es* i *so* no hi ha una oposició de sistema perquè expressarem el mateix contingut tant si diem «amb *sos* peus en terra» com si diem «*amb *es* peus en terra», però només la primera expressió respon a la «realització normal», que darrere la preposició *amb* demana la forma *so* si el mot que la segueix comença amb consonant. Aquesta és, doncs, una exigència de «norma», l'incompliment de la qual no afecta el contingut que es vol expressar, però causa en els parlants nadius l'efecte d'una nota desafinada o, dit en termes més tècnics, la consideram inacceptable.

Llavors pertoca comprovar si la concurrència *el / es* constitueix una oposició funcional o de sistema i, en cas negatiu, de veure fins a quin punt és lliure l'elecció d'un o de l'altre article. El procediment a seguir és la prova de la commutació, els resultats de la qual són diferents segons quins substantius acompanyen els articles commutatats. Si són dels que ordinàriament prenen l'article *es*, la seva substitució per *el* no provoca canvi de contingut en el sintagma: «*es* llibre», «*sa* cadira», «*es* cavalls», «*ses* sabates», «amb *so* peu», «amb *sos* amics», i altres que podríem afegir

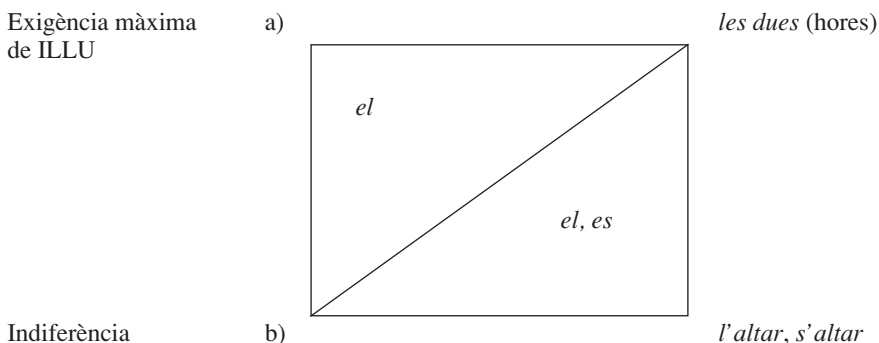
29. A *Gramática de la lengua mallorquina* (Palma, 1872²), p. 186.

30. Dins *Teoría del lenguaje y lingüística general. Cinco estudios* (Madrid: Gredos, 1967³).

a la llista, transmeten, respectivament, el mateix contingut que «*el* llibre», «*la* cadira», «*els* cavalls», «*les* sabates», «amb *el* peu» i «amb *els* amics». ³¹ Si aquestes expressions apareixen en el discurs ordinari d'un parlant mallorquí, només produiran un cert efecte d'estranyesa, justament l'efecte propi de la contravenció de la norma.

Aquest resultat ja permet anticipar la resposta: la relació que hi ha entre els articles *el* i *es* no constitueix una oposició funcional, sinó que l'elecció d'un o l'altre respon a una norma. Però, per una més bona comprensió del problema, és convenient practicar la prova de la commutació operant ara amb aquells substantius que habitualment reclamen l'altre article, el literari. El resultat de la commutació són unes expressions inacceptables, si bé de graus diferents d'inacceptabilitat, de manera que podríem establir dos extrems d'una sèrie gradual de casos que oscil·larien entre la màxima exigència de l'article literari i una quasi total indiferència en l'elecció de l'article. A un extrem, hi situaríem els mots que rebutgen enèrgicament la companyia de IPSU: a), i a l'altre, els que el toleren fàcilment, de manera que alguns parlants poden vacil·lar en l'elecció de l'article: b). Vegem-ne exemples: dels situats a l'extrem superior, ho seria la indicació de l'hora del rellotge, de tal manera que si en lloc de dir «són *les* dues» dèiem «*són *ses* dues», l'oient, si l'entorn no li basta per a veure que li volem dir l'hora, reaccionarà demanant: «quines dues?» o «ses dues... què?». Si l'entorn és suficient per a comprendre que li volem dir l'hora, pensarà que ens hem expressat malament, és a dir, emetrà un judici d'inacceptabilitat. A l'altre extrem, el de la indiferència respecte de l'article, hi trobaríem substantius com *altar*, perquè és ver que potser és més freqüent dir *l'altar*, però no repugnaria gaire *s'altar*. En un punt intermedi, hi quedarien exemples com *la dreta*, *l'esquerra*, (indicant localització; no en el sentit d'orientació política, perquè llavors se diu *sa dreta*, *s'esquerra*: «*sa dreta* és contrària a admetre es divorci, *s'esquerra* ho proposa»; i, ben segur, *ses dretes* i *ses esquerres*). També diuen *sa dreta* i *s'esquerra* quan se sobreentén *mà*: «si dus *sa dreta* embenada, agafa-ho amb *s'esquerra*».

Ho representa el gràfic següent:

La prova de la commutació aplicada als articles davant segons quins substantius que demanen el literari ens conduiria a resultats erronis si no la practicàvem adequadament, com succeiria si, oblidant els entorns, enteníem que *el cor* significa 'part del temple' i *es cor*, 'víscera'; *la Sala*, 'casa consistorial' i *sa sala*, 'habitació espaiosa d'una casa'; *el bou*, 'art de pesca' i *es bou*, 'animal'; *el bisbe*, 'prelat' i *es bisbe*, 'estómac'; *la terra*, 'planeta' i *sa terra*, 'matèria terrosa', 'territori cultivable', 'agricultura', i d'aquí arribar a la conclusió que hi ha uns substantius que muden

31. I si volem «amb *lo* peu» i «amb *los* amics», però són expressions que un mallorquí no diria ni quan adoptés la modalitat literària.

de significat segons quin article els acompanyi i, en conseqüència, veure-hi oposicions de sistema. La interpretació seria equivocada: no és l'article el que decideix el significat, sinó que és el significat del substantiu el que reclama un o un altre article. Si enteníem que el canvi d'article provoca un canvi de significat, atribuiríem a l'article uns efectes que toquen al lèxic, quan el valor dels articles s'ha de cercar en el camp de la determinació. Hauríem pogut arribar més enfora commutant *la mar* ('massa d'aigua salada') per *sa mà* ('part del cos'), si bé aquí la diferència de grafia ajuda a detectar el defecte del procediment.

Els exemples que acabam d'examinar contenen substantius afectats d'ambigüitat.³² Allò que fa l'efecte d'una alteració de significat provocada pel canvi d'article té una explicació més adequada: els articles, actuant com a context verbal, desfan l'ambigüitat apuntant al significat corresponent. Com succeeix en altres ordes, un tret que no és funcional (distintiu) de manera permanent en la llengua pot fer-se funcional ocasionalment. Ens ho il·lustrarà un diàleg ben possible en la realitat: a la pregunta «quina hora és?», si l'interrogat respon «es rellotge de *la Sala* ha tocat les dotze», entendrem que se refereix al rellotge de l'Ajuntament, mentre que si diu «es rellotge de *sa sala* ha tocat les dotze» entendrem que vol dir el d'una sala de prop d'on se troba. En situacions com aquesta, una oposició indiferent al sistema es fa pertinent. Si diem «En Pere està a s'aire», l'oient entendrà que, a En Pere, li pega l'aire; però si diem «està a l'aire», entendrà que En Pere vola o que s'aguanta a una certa altura damunt un trapezi o suport semblant, o va en globus, etc. Una frase com «sa cuinera farà una truita a la francesa» vol dir que farà una truita segons una recepta determinada; si ens diuen «farà una truita a sa francesa», entendrem que farà una truita destinada a una francesa que deu tenir gana.

Ara, si l'entorn fa impossibles aquestes interpretacions, ens trobarem davant expressions que van contra la norma i per això mateix provoquen judicis d'inacceptabilitat. Cal advertir que, en línies generals, se sent més inacceptable l'ús indegut d'IPSU que el d'ILLU. La competència dels parlants abraça el coneixement de la llengua comuna, que usa exclusivament l'article literari; combinacions com *el llibre*, *la cadira*, *l'animal* no sobten tant com **es Corpus*, **sa Rambla*, **es senyor Jordi*, etc.

ELS ARTICLES I LES OPERACIONS DETERMINATIVES

A l'apartat que he titulat "Distribució dels articles", n'hem examinats els usos, amb detenció especial els del literari, tal com se presenten a l'observació immediata; però una descripció adequada del valor de cada article s'ha de situar en el lloc adequat, és a dir, en la determinació.

E. Coseriu, a l'estudi titulat 'Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar',³³ defensa la necessitat d'ampliar la tasca de la lingüística, entesa segons Saussure com a lingüística de la *langue*, al llenguatge en tots els seus aspectes perquè així ho exigeix la realitat del seu objecte mateix: el llenguatge se dona com a *activitat*, és a dir, com a *parlar*, i la llengua no és sinó un aspecte del parlar: mentre que la llengua se troba tota continguda en el parlar, el parlar no se troba tot contingut en la llengua. Per això considera que la lingüística ha d'esser una lingüística del parlar i ha de tenir per objecte la tècnica general de l'activitat lingüística.³⁴ Per il·lustrar la seva doctrina, estudia a continuació dos aspectes de la tècnica general del parlar: la determinació, com a conjunt d'operacions per les quals els signes de la llengua, que són virtuals, s'orienten cap

32. He preferit el terme "ambigüitat", que abraça els conceptes de polisèmia i homonímia, la distinció dels quals constitueix un problema de semàntica resolt de manera diversa segons els autors i els criteris aplicats. La seva solució no correspon al nostre estudi.

33. Inclòs dins *Teoría*, citat a la n. 30.

34. Prefereix aquesta denominació a la de "lingüística de la *parole*" perquè el terme *parole* pot resultar ambigu.

a la realitat concreta, i l'entorn, que és el conjunt de circumstàncies del parlar,³⁵ pel qual allò que s'expressa i s'entén és més que allò que literalment se diu.

Per descriure els valors dels articles i el paper que representen en la determinació, partiré d'aquesta tal com l'explica Coseriu en el seu estudi. Cal advertir d'un principi que les operacions que constitueixen els diferents graus de la determinació, tal com ell les descriu, responen a les possibilitats del parlar en general, no a les de cap llengua en particular ni a les funcions dels determinants de què disposa cadascuna.

Quan els gramàtics estudien la determinació, solen partir dels instruments verbals (determinants) propis de la llengua que descriuen i tracten d'assenyalar el valor o valors de cadascun, amb resultats diferents. Coseriu, com he dit, no parteix de cap llengua en concret, sinó que, conseqüent amb l'objectiu que se proposa, parteix del parlar en general. Tal com l'entén, la determinació no és una operació única, sinó que comprèn almenys quatre tipus d'operacions que proposa d'anomenar convencionalment: *actualització*, *discriminació*, *delimitació* i *identificació*. Dins la discriminació, distingeix la *quantificació*, la *selecció*, que pot ésser indefinida (*particularització*) i definida (*individuació*)³⁶ i la *situació*. Per al nostre propòsit, ens interessen l'actualització i la selecció definida perquè són aquelles en què els articles intervenen.³⁷

Cadascun del grau de la determinació implica els que la precedeixen, però no els que el segueixen. D'aquí la impropietat de les denominacions tradicionals d'*article determinat* i *article indeterminat*. Allò que és determinat no és l'article sinó el nom o, si ho preferiu, la cosa denotada; pertoca dir determinant i no es podria dir "indeterminant" de cap instrument verbal de la determinació: tots determinen, per definició, en grau inferior o superior. També és impropri considerar que a «compra't el pis», posem per cas, hi ha determinació i no n'hi ha a «compra't un pis». En tots dos casos, n'hi ha: la diferència no consisteix en presència i absència de determinació, sinó de grau diferent en la determinació. No n'hi hauria, en canvi, en «no té pis».

L'actualització és definida per Coseriu com «la operació mediante la que el significado nominal se transfiere de la "esencia" (identidad) a la "existencia" (ipsidad), y por la cual el nombre de un "ser" (*hombre*, p. ej.) se vuelve denotación de un "ente" (p. ej. *el hombre*)». Aquesta operació, en moltes llengües, com el català, exigeix uns instruments verbals, els actualitzadors. En el mallorquí que estudiem, diguem des d'ara que tots dos articles hi són actualitzadors i, com a tals, no són diferents un de l'altre. L'elecció dependrà de quin sia el substantiu que es determina, segons venim veient.

Amb la selecció definida (o individuació) s'estableix una separació entre els objectes denotats i la resta dels de la seva classe respectiva. Els instruments verbals de la selecció definida o individuadors impliquen una oposició del tipus *un(s) / els altres*. Si diem «es cavall d'En Pere», denotam un cavall seleccionat entre tots els altres cavalls. Els individuadors són diversos, però a nosaltres ens interessa retenir-ne els articles, i és aquí on s'observa la diferència més clara entre IPSU i ILLU. El primer és el que habitualment s'usa com a individuador, és la seva funció més habitual. El segon també intervé en la selecció definida, però no és individuador en la manera en què ho és el primer, ja que els substantius que acompanya designen objectes ja individuats. En efecte, si repassam la llista de substantius que reclamen ILLU, tret de qualche exemple problemàtic que després tractarem, o són noms propis o són noms d'objectes únics, o bé formen part de locucions o discurs repetit. Considerem cada cas:

35. En la terminologia de Coseriu, l'entorn és un concepte més ampli que el de context, que només és un dels quatre tipus d'entorn: *situació*, *regió*, *context* i *univers de discurs*. El context pot ésser verbal i extraverbal. Aquest darrer ens interessa especialment.

36. Amb el terme *individualització*, denomina la individuació d'un singular.

37. Per posar exemples de determinadors, els pren del castellà, cosa que no implica que els determinadors tinguin cadascun una funció constant i una sola funció, adverteix (§ 2.1.2).

1. Els noms propis són individuals per essència. Poden dur article inherent o anar-ne acompanyats, però no com a determinant: *el Marroc, el Brasil, el Japó, la Porciúncula, la Puresa, la Misericòrdia* (entitats). Crec que podem tenir per noms propis *el Corpus, el Ram* i semblants.³⁸ Quan un nom propi passa a ésser comú, com que deixa d'ésser individual, sol prendre IPSU: «el Bon Jesús morí damunt *el Calvari*», però «*es calvari* que vaig haver de patir» (cf. la nota 45).

2. Els objectes únics a què ens referim ho són dins els entorns en què ordinàriament són designats. Se tracta de contextos extraverbals, especialment el natural, l'històric i el cultural. Pel context natural, és a dir, l'univers empíric conegut dels parlants, se troben singularitzats i individuats noms com *el món, el cel, la terra* ('planeta' i 'part terrestre del planeta en oposició a la mar'), *la mar*, etc. El context històric consisteix en les circumstàncies històriques conegudes dels parlants i pot ésser particular o universal, actual o pretèrit: *el rei* és denotació individual dins un regne; *el papa* és una denotació individualitzada pel context universal actual; *el bisbe, la parròquia* ho són dins contextos històrics particulars. Constituint el temple una zona ben delimitada dins la resta de l'espai, pot actuar com a context històric particular i així resulten individuats *l'altar, el cor, l'orgue, la sagristia*.³⁹ El context cultural, que comprèn tota la tradició cultural d'una comunitat i en la mesura en què integra la història espiritual d'aquella és una forma peculiar de context històric, actuarà com a individuador de molts de noms de contingut religiós: *el Pare, el Fill*,⁴⁰ *l'Esperit Sant, la Trinitat* (sic), *la Puríssima, la Mare de Déu, el Cor de Jesús*, i els noms de festes com *les Verges* i altres ja esmentades.⁴¹

3. Respecte de les locucions adverbials, no hi ha lloc a parlar d'individuació: davant expressions com *al punt, a les bones, a l'antiga*, no té sentit demanar quin punt, quines bones, quina antiga. Tampoc en el discurs repetit perquè, si hi és present cap substantiu, no el podem veure com a tal substantiu amb el significat que li és propi, ja que no hi és commutable i no participa en oposicions funcionals actuals, sinó que queda integrat dins un conjunt que aporta un contingut global no resultant dels elements que l'integren (de vegades se parla de lexicalització). Més poc sentit encara té demanar-nos quina gandaina, quina pretxa, etc. davant *córrer la gandaina, fer la pretxa, seguir la voga, sebre'n la prima, dur la doma, dur la turba, dur a la barra*, etc., i en locucions adverbials com *a la biorxa, a la baballà, (beure) a la galleta, a les hurtes*, on els substantius que en són part tan sols no tenen significat conegut dels parlants o el tenen diferent del que els correspon en tècnica lliure de discurs. El discurs repetit pot respondre a regles de construcció que no són actuals i contenir formes no identificables, com en els darrers exemples,⁴² i això és aplicable a algunes locucions com les que hem vistes.

38. No serà de més recordar que els antropònims, també quan ho són d'animals o coses personificades, en el parlar de Mallorca duen inherent la partícula *En (Na)*; però no és impossible trobar qualche motiu o nom burlesc acompanyat de *ILLU* i fins i tot de *IPSU*, però serien casos rars.

39. L'efecte individuador del context explica la supressió del determinant davant els noms de certs espais d'edificis d'alguns organismes, on sentireu dir frases com «te deixaré ses claus a porteria», «a secretaria, hi trobaràs ets impresos».

40. Com he dit a la n. 18, per referir-se a la segona persona de la Trinitat, diuen *el Fill*, pronunciant la *ll* com a consonant lateral; si és un fill en l'accepció ordinària del substantiu, diuen *es fit*, amb la *i* semivocal. Les dues accepcions del mot, doncs, queden distingides també per mitjà d'una oposició fonològica. Una cosa semblant se pot dir del mot *cor*, del qual la *r* final no es pronuncia, com en general en els monosíl·labs tònic; però sona en *el Cor de Jesús* i *el Cor de Maria*, i no en «es cor de Na Maria».

41. No éssent indispensable per a la meua exposició, no m'aturaré a esbrinar per a cada cas si es tracta d'un nom propi o d'un nom individualitzat pel context, elucidació difícil i de resultats que no tothom acceptaria. Per a Coseriu, *Déu*, mot considerat tradicionalment com a nom propi, és un nom individualitzat per la tradició monoteïsta cristiana (a 'Determinación', § 3.4.4f).

42. Cf. Coseriu, *Lecciones*, cap. XI, § 4.2.

Tornem a la qüestió inicial: quina diferència hi ha entre un i l'altre article respecte de la determinació. Deixarem de banda locucions adverbials, frases fetes i tot allò que considerem discurs repetit, respecte del qual, com ha quedat exposat, no té sentit parlar de determinació. Ara només tenim en compte estrictament la tècnica lliure de discurs.

Ja hem vist que els dos articles són instruments verbals de l'actualització. Amb IPSU tenim: «es lleó és un animal ferós», «s'esperança és una virtut», «sa llet és un aliment complet»; amb ILLU: «el papa és infal·lible», «la mort és trista».⁴³ Una investigació adequada, crec que demostraria que, en el mallorquí col·loquial, que és el que ens interessa, la simple actualització és poc freqüent en noms d'objectes comptables: l'exemple clàssic «s'homo és mortal» pareix més propi d'un registre més elevat que el familiar, en el qual més tost diríem «ets homos són mortals», i «ets escorpins són verinosos» sona més natural que «s'escorpí és verinós», que potser només diríem per referir-nos a un escorpí en concret, i llavors hi hauria individuació.

En la selecció definida o individuació, IPSU és l'instrument verbal més corrent, en tota classe de contextos, tant que no cal posar-ne exemples.

Per tractar de la intervenció de ILLU en la individuació, ens hem d'encarar amb un problema teòric. Quan diem *el món, el cel, la pagesia, el rei*, etc., hi ha individuació o només actualització? Si entenem que els dits substantius són individuats gràcies al context, llavors suposam que hi ha individuació; però quan l'oposició *un(s) / els altres* que els individuadors impliquen⁴⁴ no se realitza perquè els objectes denotats són únics (no hi ha "uns altres" al quals oposar-los), només hi hauríem de veure actualització?

Sembla més raonable considerar que, efectivament, hi ha individuació i que l'oposició *un(s) / els altres*, si no real, hi és virtual. Els substantius individualitzats pel context natural, que actua sempre, apareixeran necessàriament determinats en un grau superior a l'actualització.⁴⁵ L'oposició entre actualització i individuació aquí queda neutralitzada. I si els substantius que demanen ILLU ja són individuals, o perquè són noms propis, o perquè designen objectes únics, la funció de l'article és redundant, per això molts noms propis en prescindeixen: diem «sedes de *la Xina*» però també «sedes de *Xina*».

Sobre la relació entre els articles i els contextos. Notem que IPSU opera amb qualsevol context, i de manera peculiar en combinació amb un de físic o empíric,⁴⁶ mentre que ILLU apareix, com hem vist, només quan l'objecte denotat ve individuats pel context natural, l'històric o el cultural (o quan és designat per un nom propi, però llavors la individualització no depèn dels contextos, sinó de la naturalesa del substantiu). Quan un context físic o empíric individuen l'objecte denotat, l'article literari cedeix el lloc al vulgar.

De tota manera, no gosaria elevar a la categoria de regla allò que podria ésser només una tendència. En un mateix acte de parla, hi solen intervenir diversos contextos i no sabem quin hi és més decisiu. Considerem el cas del mot *orgue*, que ofereix una casuística complicada respecte de

43. No sé si trobaríem cap nom de massa que demani ILLU, si no és que hi considerem *mar*, que amb l'article només ho deu ésser en contextos molt recercats.

44. Cf. Coseriu, 'Determinación', § 2.3.4.

45. El substantiu *món*, respecte de l'elecció de l'article, se pot comportar com un substantiu ordinari quan s'usa en sentit figurat, perquè el context natural no es fa present. Llavors requereix un individuador verbal: «es professor viu tancat dins es món de ses matemàtiques» (individuació), «es meu món no és es teu» (situació per possessius). La situació és l'operació per la qual els objectes denotats se vinculen amb les «persones» implicades en el discurs, i es localitzen respecte de les circumstàncies espacio-temporals del discurs mateix; pot ésser situació per possessius i situació per dítics. (Id., § 2.3.5).

46. Coseriu anomena context físic el que comprèn tot allò que tenen a la vista els qui parlen; i empíric, el que està constituït pels estats de coses coneguts dels qui parlen a un lloc i en un moment determinats. A 'Determinación', § 3.4.4. Sobre l'entorn en general, vegeu-ne tot el § 3.

l'article que reclama. Situat dins l'espai d'un temple, encara que només sia en el discurs, direm *l'orgue*: «En Pere ha tocat l'orgue», «fa dies que l'orgue no sona», «manxarem a l'orgue», «seia a baix de l'orgue». L'elecció de l'article seria vacil·lant si en el temple hi hagués més d'un orgue (cosa infreqüent, però no impossible): «l'orgue (o s'orgue) de la dreta», «l'orgue (o s'orgue) petit»; també seria dubtosa quan la determinació no passa del primer grau, és a dir, de l'actualització: «l'orgue (o s'orgue) és el rei dels instruments». La presència de IPSU s'explicaria en el primer cas perquè la pluralitat d'objectes desvirtua la capacitat individuadora del context; en el segon, perquè hem sortit de l'espai en què l'orgue s'individua amb el context: l'orgue ja no forma part del temple, espai sagrat, sinó que se situa dins un altre àmbit, el dels instruments musicals, on no és un objecte únic, sinó un entre d'altres.

Si bé no afecta gaire el nostre objectiu, no serà de més fer menció d'una altra qüestió teòrica: Coseriu afirma que la funció específica de l'article (i això valdria per a qualsevol dels dos que tractam) és l'actualització. Efectivament, un nom, amb l'article, queda actualitzat. En canvi, considera que l'article per si mateix no individua, i precisa: «En los casos en que esto parece ocurrir (por ej., “¿Han leído el libro?”, “Estoy observando el mapa”), la individuación está dada, en realidad, por los entornos verbales y extraverbales.»⁴⁷ Sembla que d'això se'n desprèn que la presència de l'article en la individuació se redueix a expressar l'actualització, que hi ve implicada, i el grau ulterior de determinació ve donat pel context. Dit d'una altra manera: la individuació seria el resultat de sumar l'article i els contextos.

Amado Alonso en part hi coincideix i en part se'n decanta quan diu:

Los gramáticos registran esta alternancia [la que hi ha entre *el hombre parecía fatigado* i *el hombre es mortal*] con los nombres de artículo determinante y artículo genérico. Pero una cosa hay que observar: a pesar de la dispar referencia del nombre a su objeto –en un caso, un individuo; en otro, todos los congéneres–, todos los de habla española tenemos un sentimiento de identidad para ambos usos de *el*. No podemos ver aquí una homonimia, sino una y la misma entidad idiomática. (...) El artículo genérico y el determinante ni significan ni representan de algún modo valores distintos. Lo que el signo lingüístico acusa es que la referencia del pensamiento a su objeto se cumple por un hilo singular. Si comprendemos sin ambigüedad cuándo *el* se refiere a un individuo y cuándo al género, esto sucede extralingüísticamente por la situación o por el contexto. ¡*El hombre es alegre!*, puedo decir para referirme a un individuo que da muestras de jovialidad; en otra ocasión, del hombre en general.⁴⁸

A. Alonso coincideix amb Coseriu en dos extrems: a) que és el context el que ens diu quan hi ha només actualització i quan hi ha individuació; i b) que, com a instrument verbal de la determinació, l'article té una funció única. Però no coincideixen en quina sia aquesta funció. Per a Coseriu, l'article és només actualitzador; per a Alonso, el valor de l'article comprèn l'actualització i la individuació (si bé no empra aquests termes, els conceptes que maneja són els mateixos). Tots dos autors reconeixen un contingut unitari a l'article, però discrepen en l'extensió d'aquest contingut: segons Coseriu, se redueix a la funció d'actualitzador; segons Alonso, abraça tant l'actualització com la individuació.⁴⁹

Emilio Alarcos Llorach s'avé amb A. Alonso, quan diu:

47. Id., § 2.3.4, n. 36. Ho diu en desacord amb L. Bloomfield, que inclou l'article *the* entre els determinants «definit» (enteneu: entre els individuadors). Segurament, el valor de l'article en anglès no deu ésser el mateix que en espanyol, des del moment que en anglès diuen *man is mortal* (sense article) i en espanyol, *el hombre es mortal* (amb article).

48. A 'Estilística y gramática del artículo en español', dins *Estudios lingüísticos. Temas españoles* (Madrid: Gredos, 1967³), p. 133, n. 4.

49. Pesaria a favor d'aquest valor unitari de l'article, el fet que, quan el sintagma es pronominalitza, tant en l'actualització com en la individuació, ho fa amb un pronom únic. Així tenim: «ses lleis discriminen sa dona: *la* discriminen» (actualització) i «pagarem sa dona de fer net: *la* pagarem» (individuació).

Tampoco es necesario, lingüísticamente, señalar (...) la diferencia entre la determinación de lo consabido [individuació] y la indicación genérica [actualització] (*el hombre entró en la casa*, frente a *el hombre es mortal*). Tal diferencia de sustancia semántica reside no en el artículo, sino que se deriva del contexto (cf. Alonso, *op. cit.*, pàg. 161). (...) El valor semántico del artículo, pues, no consiste en la indicación de un solo objeto consabido de la clase designada por el nombre, ni al conjunto de ellos considerado como género.⁵⁰

Quin seria, doncs, el valor de l'article? Segons Alarcos, l'article presenta dos valors. Prescindim ara del segon, que és el de nominalitzador (*la de madera, los que vengan*). El primer valor és el de convertir el nom classificador en identificador («*ropa de niño*, frente a *ropa del niño*»). Abans ha dit que l'article confereix al nom comú els valors que conté el nom propi: *son juguetes del niño, són juguetes de Juanito*. El considera, doncs, com a individuador.

Hi ha encara una altra forma d'entendre aquest valor unitari de l'article: el seu valor bàsic seria el d'individuador. Llavors en la indicació genèrica, «l'home és mortal», hi veuríem simplement una manera de parlar figurada, la que en la retòrica tradicional rep el nom de *sinècdoque*, en la seva varietat de «pars pro toto». Potser aquesta visió seria la més adequada al mallorquí col·loquial, familiar, que, com hem dit, rarament recorre a la simple actualització, sinó que, quan se vol referir a tot un gènere, se sol valer del plural: «ets homos són mortals».

S'ha observat que els mots que demanen ordinàriament l'article literari prenen l'altre quan van en plural o duen complements. Vegem-ne uns exemples: *el Dimoni, es dimonis, es dimoni gros; el Rei, es reis, es nostro rei; el Papa, es papas; ha mort a l'hospital, s'hospital que ara aixequen; la mort, què en som jo de sa mort d'En Berga?; la casa* ('comunitat de persones que viuen juntes'), *sa casa* ('empresa comercial': «sa casa Philips»)⁵¹.

Aquestes diferències mostren com l'article literari deixa pas a l'altre quan la determinació arriba a un grau ulterior a l'actualització perquè l'objecte denotat deixa d'esser vist com a únic, bé perquè el nom apareix en plural (que és una forma de quantificació), bé perquè els complements presenten l'objecte denotat com a oposat a la resta dels de la seva classe, és a dir, impliquen l'oposició (ara real, no sols virtual) *un(s) / els altres*, pròpia de la selecció definida o individuació. Però hi ha alguns exemples particulars que podrien desvirtuar aquesta regla. Vegem-los:

Per anomenar els Reis ('els màgics d'Orient') s'empra l'article literari: «què t'han duit, *els Reis?* (i no **es Reis*)». També quan «els reis» equival a 'el Rei i la Reina'. En tots dos casos, malgrat la forma de plural, *els Reis* se sent com a menció d'una entitat única, individualitzada pels contextos històrics respectius. «*Es nostro rei*» ja va més enllà de la individuació perquè el grau de determinació és la situació (aquí pel possessiu), que la implica (vid. n. 45).

Més difícil d'explicar és l'ús de l'article literari en *el rei de França, la reina d'Hongria* i anàlegs. Aquests complements només són "especificadors", que se limiten a restringir les possibilitats referencials del signe,⁵² i no a oposar els designats a altres individus de la mateixa espècie. Comparem *l'Església catòlica* amb *s'església d'aquest poble* (exemple de Moll). No sé si aquesta interpretació és aplicable a *el rei nostro*. Si no la hi consideram, llavors l'article literari s'explicaria per la capacitat que té el substantiu *rei* d'atreure'l, que no actua quan el substantiu i l'article deixen d'entrar en contacte com en *es nostro rei*.⁵³

50. A "El artículo en español", dins *Estudios de gramática funcional del español* (Madrid: Gredos, 1980³), cap. XIII, § 8.

51. Cf. F. de B. Moll. "Estática y dinámica del catalán en Mallorca", dins *Papeles de Son Armadans* n.º. L, 1960, p. 161-175, esp. 165 i s.

52. Cf. Coseriu, 'Determinación', § 2.4.3.

53. Cal tenir en compte, així mateix, que el possessiu sol precedir el substantiu molt més que no el segueix (deixem a part els vocatius com «riet meu»). En construccions com «En Toni nostro», el possessiu actua com a

Amb substantius de discurs. L'article literari no apareix davant els que alguns autors anomenen «substantius de discurs», en oposició als «de llengua», els que són substantius com a classe de paraules. Exemples: «dóna'm es de davant», «triaré es que voldràs tu». Són casos corrents d'individuació. Aquesta funció equival al segon valor de l'article segons Alarcos: l'article «traspone a función nominal los segmentos que originariamente desempeñan otra función (*es malo*, frente a *es el malo*; *es de madera* – *es la de madera*; *los que vengan*, etc.)».

UN EXCURS EN LA DIACRONIA

Com he dit en el començament, l'objectiu del treball present era de presentar una descripció sincrònica de l'ús dels articles en el parlar de Mallorca tal com l'he delimitat abans. Així i tot, hi cap interrogar-nos sobre com ha anat evolucionant aquest ús i cap on sembla que s'orienta en el futur.

En línies generals, sembla que ILLU ha tendit i tendeix a cedir terreny a favor de IPSU. Retenquem l'observació de F. de B. Moll:

En cuanto al hecho de que entre las dignidades canonicas aparezca *l'ardiac* frente a *es degà*, *es penitencier*, *es doctoral* y *es magistral*, debe de obedecer a ser el arcediano el único de dichos títulos que data del tiempo de la conquista; los otros, introducidos posteriormente, han sido adaptados al uso del artículo común de la región.⁵⁴

Aquesta explicació serveix per al cas, sorprenent observat en sincronia, de *l'amo* i *sa madona*. El mot *amo* és més antic que el substantiu *madona*, que és una aglutinació de *ma dona* ('misseynyora'), és a dir, d'un possessiu feble i un substantiu, i els possessius febles no van precedits d'article. Per tant, l'expressió *ma dona* degué subsistir durant un temps sense substantivar-se i, per tant, sense prendre article.⁵⁵ Calia que els parlants deixassin de sentir el component *ma* de *mado* com a possessiu, suficient com a determinant.

També concorda amb el de *la Sala* ('casa consistorial') i *s'ajuntament*, mot aquest darrer d'incorporació més moderna al vocabulari. Els neologismes prenen IPSU: *sa ràdio*, *sa televisió*, *es futbol*, *es cine*, *sa fotografia*, *sa penicil·lina*. Però és possible, una vegada més, adduir-hi casos en contra, com el de *el tio* i *sa tia*. El mot *tio* ens arribà del castellà en temps moderns i en el seu ús hi havia diferències segons les classes socials. P. Rokseth afirmava: «ce mot [tio] s'emploie uniquement dans le parler distingué; le peuple dit *es conco*».⁵⁶ No sé què entenia, aquest autor, per "parlar distingit". Quan ell escrivia, i encara més tard, els botifarres ('nobles'), deien *s'onclo*; els mossos ('petita burgesia, professions liberals'), *el tio*, i a la pagesia, en general, deien *es conco*.⁵⁷

identificador: si bé el nom propi és individualitzador, no és inequívoc en tant que individus diferents poden dur el mateix; la funció de l'identificador és desfer el possible equívoc (Coseriu, id. § 2.5.2.)

54. A *Estàtica*, p. 165. Alguns dels exemples de ILLU esmentats per Forteza ja no eren vius en el mallorquí que vaig aprendre, com *l'Universidat*, que encara recull la *Gramàtica del català contemporani* d'autors diversos (Barcelona: Empúries, 2002). Sempre he sentit dir *s'Universidat*.

55. Com encara a Menorca: «No podia anar millor...però madona és morta.» (Del *Viatge tràgic de l'amo* *Xec de S'Uiastrar*, d'Àngel Ruiz i Pablo, citat pel DCVB, s.v. *madona*.)

56. A *L'article*, pàg. 93, n. 1.

57. L'escriptor Jaume Vidal Alcover, coneixedor excel·lent de les variants diastràtiques del mallorquí, m'ho confirmà. Hi podia pesar la condició de la persona anomenada: el doctor Joan Veny, autoritat en dialectologia, em contà del cas d'una mateixa família, en què, a un oncle, li deien *es conco*, i a un altre, *el tio*. No era un cas únic, ni de molt.

Els individus pertanyents a la pagesia han anat abandonant *es conco* per *el tio* a mesura que han entrat en contacte amb nuclis urbans. Segurament avui ja no té sentit de parlar de pagesia a Mallorca: els agricultors supervivents ja no deuen constituir una classe social i molts resideixen a zones urbanes.

Observem que *ardiacà* i *amo* denoten éssers únics dins els seus contextos, com els altres substantius que prenen ILLU. Molt dubtós és que hi hagi un context en virtut del qual el referent de *tio* quedi individuat de manera anàloga a aquests i els molts exemples considerats fins aquí; tal context, en tot cas, no seria suficient per a explicar la companyia de ILLU, que *tia* no reclama.

Un cas de pervivència de ILLU el tenim en els noms dels equips de futbol: *el Barcelona*, *el Mallorca*, *el Constància*; però *s'Atlètic de Madrid* i *s'Atlètic de Bilbao*. Així mateix hi veig una explicació: els primers designen entitats sentides com a úniques, mentre que la consciència lingüística dels parlants entendria que els altres formen part d'una classe, la dels "atlètics", de la qual se'n selecciona un cada vegada, és a dir, en feim una individualització.

Altres entitats modernes el nom de les quals pren ILLU són l'ONU, la UNESCO, l'ETA (sovint pronunciat a la castellana: la Eta), l'Opus Dei, el PSOE (però no *el PP) i més.⁵⁸ Afegiu-hi *el tsar*, *el kàiser*, segurament per analogia amb *el rei* i *l'emperador*. Noms de països com *el Burundi*, *el Congo*, que només modernament s'han vulgaritzats, han pres ILLU.

CONCLUSIONS

El capítol de conclusions ha d'esser per força el més decebedor de tot aquest estudi. En resum direm que l'article literari, en el parlar col·loquial de Mallorca, s'usa: a) en locucions, frases fetes, dites i en els segments que en general s'inclouen en la noció de "discurs repetit", i b) juntament amb noms propis o noms que, essent comuns, designen éssers que, almenys dins certs àmbits, són únics. Però aquestes constatacions no es poden elevar a regles d'ús perquè, com prou hem vist, dins cada secció, hi trobam usat també l'altre article, a més o menys casos. La dificultat per a reduir la variadíssima casuística de l'ús dels articles a una certa sistemàtica arriba a ésser desesperant, especialment davant casos com els de *l'amo* i *sa madona*, *el tio* i *sa tia*, *la sagristia* i *es campanar*, *La Rambla* i *Es Born* (dos passeigs de la Ciutat de Mallorca, situats molt a prop un de l'altre),⁵⁹ *el PSOE* i *es PP*. De manera que els qui procedeixen d'altres territoris, sien de llengua catalana o estrangera, amb la informació subministrada aquí no aconseguirien emprar els dos articles com un nadiu, ho sé. Tomàs Forteza devia compartir la meua frustració quan, abans de donar l'inventari més extens que hi deu haver d'usos de l'article literari en mallorquí, escriu:

Porque creemos imposible que se den jamás sobre el uso de estos artículos reglas generales, que por otra parte fueran inútiles (á los Baleares porque lo conocen, y á los forasteros, porque no les importa conocerlo), haremos algunas observaciones que no nos atrevemos a denominar estudios (*Gramática*, § 114, p. 153).

58. Sembla que els acrònims tenen tendència a prendre l'article literari; però potser només si designen entitats úniques. Sentim dir, en efecte, *la COPE*, *la SER*; però *es DNI* (pronunciat *denel*, amb les es tancades), *es BOE*, *es DVD*. Alguns acrònims no prenen article: «estic assegurat a ADESLAS». És un camp a investigar on trobariem moltes irregularitats.

59. Per a la consciència lingüística de molts de mallorquins, *La Rambla* i *Es Born* són noms propis, ja que ignoren els significats que tenen com a noms comuns i per tant les motivacions originàries respectives, avui perdudes.

Com havia advertit al principi, aquest estudi s'ha mantingut dins una línia teòrico-descriptiva.⁶⁰ L'hauria de complementar un altre de caràcter històrico-comparatiu, que tocara aspectes que aquí ni tan sols he apuntat. Caldria confrontar els usos mallorquins dels articles amb els d'altres parlars que mantenen IPSU, especialment si l'alternen amb ILLU; fer la història dels dos articles, no sols en relació al parlar de Mallorca, sinó a la llengua catalana en general i comprovar com aquesta història, interna i externa, ha conduït a la situació actual.⁶¹ Certament, se n'hauria de fer càrrec un romanista de cap de brot. Si el meu treball ha contribuït de qualche manera a una més bona comprensió d'aquest capítol la meua feina no haurà estat debades.

P.S. El present estudi, si li podem donar aquest nom, data de l'any 1971. Abans de publicar-lo, l'he sotmès a una revisió que m'ha obligat a modificar i fins i tot a rectificar alguns punts de la versió primitiva. L'actual, però, encara pateix de les limitacions d'aquella, que m'havien impedit fins ara publicar-la. Tractar degudament el tema requeriria partir d'una teoria ben fonamentada de la determinació, construïda després d'un examen crític de les anteriors, una tasca d'envergadura que tendria com a resultat una obra incomparablement més extensa. Si a la fi m'he decidit a donar a la impremta el meu treball és per si les meves reflexions poguessin ésser d'alguna utilitat al qui volgués emprendre aquella tasca, a part l'interès que tenguí com a informació sobre un aspecte del nostre parlar del qual, en un temps no gaire llunyà, ja no hi haurà qui en pugui subministrar informació directa.⁶²

RESUM

La característica més destacada i peculiar del parlar col·loquial de Mallorca és la coexistència de dos articles determinants, l'elecció d'un o de l'altre obeeix a una norma d'ús força estricta. No constitueixen una oposició de sistema, però actuen d'una manera diferent com a instruments verbals de la determinació en els graus d'actualització i de selecció definida. Com a regla general s'empra el derivat de IPSU, però hi ha substantius que reclamen la companyia de l'altre, el derivat de ILLU, comú a tota la llengua catalana. També trobam ILLU en frases fetes i locucions. L'objectiu del present estudi és de proporcionar informació sobre els usos de ILLU i explicar-ne el funcionament d'un i l'altre article partint de la determinació tal com l'exposa E. Coseriu. Per a actuar com a individuador, ILLU necessita la cooperació del context natural, l'històric o el cultural.

MOTS CLAU: lingüística, dialectologia, determinació, ús de l'article, morfologia.

60. He operat amb criteris funcionals. No ponderaria prou l'interès d'un estudi de caràcter generatiu sobre el tema. Aconseguir donar regles generatives de totes les expressions amb ILLU acceptables i de cap d'inacceptable seria una proesa que marcara una fita en la història de la lingüística catalana i potser universal.

61. P. Rokseth, a l'estudi citat, explica l'absència de IPSU a Pollença per la diferent procedència dels repobladors de l'illa després de la conquesta. Les limitacions d'espai m'obliguen a només esmentar el de Paul Aebischer "Contribution à la protohistoire des articles *ille* et *ipse* dans les langues romanes", dins la *Miscelánea Paul Aebischer*, Biblioteca Filològica-Històrica IX. Instituto Internacional de Cultura Románica, Abadía de San Cugat del Vallés, 1963.

62. La data de la primera versió explica, baldament no ho justifiqui, que no tenguí prou en compte aportacions posteriors com el llibre d'A. Briz / M. Prunyonosa *Sintaxi i semàntica de l'article* (Universitat de València, 1987. Biblioteca Lingüística Catalana). Per a fer-se una idea de fins a quin punt és llenegadís el tema, basta llegir l'article de Fernando Lázaro Carreter 'El problema del artículo en español: "Una lanza por Bello"', dins *Homenaje a la memoria de Don Antonio Rodríguez-Moñino. 1910-1970* (Madrid: Castalia, 1975).

ABSTRACT

Forms of the definite article in the speech of Majorca

The most important and peculiar aspect of the colloquial idiom of Majorca is the coexistence of two definite articles. However, the use of one or the other is strictly rule-bound. They are not systemically opposed, but they act differently as verbal instruments in determining degrees of updating and definiteness. As a general rule, the derivative of IPSU is used, but certain nouns require the other form, i.e. the reflex of ILLU, which is common to the whole of the Catalan-speaking area. We also find this latter form in set phrases and expressions. The purpose of the present study is to provide information on the uses of ILLU and explain the function of each of these articles by starting from the concept of definiteness as expounded by Coseriu. In order to perform an individualizing function, ILLU relies on the natural, historical and cultural context.

KEY WORDS: linguistics, dialectology, definiteness, use of the article, morphology.